

Historické vědomí a jeho proměny

Vztah občanů ČR k historii, hodnocení historických osobností a událostí. Paměť a minulost.

Současná česká společnost

9. října 2018

Jakub Mlynář

jakub.mlynar@ff.cuni.cz

Historické vědomí a kolektivní paměť

Kolektivní paměť = výsledek komunikačních procesů narativní povahy, jejichž tématem je minulost zakládající či utvrzující určitou sdílenou (sociální nebo kolektivní) identitu – jde o určité reprezentace minulosti pro účely dneška

Co je historické vědomí a jak ho můžeme sociologicky zkoumat?

- (1) historické vědomí je chápáno jako složka sociálního vědění, již lze zkoumat nástroji sociologického výzkumu;
- (2) charakter historického vědomí souvisí se zájmy a znalostmi lidí ve vztahu k historii;
- (3) součástí historického vědomí jsou představy o charakteru historie jako procesu;
- (4) historické vědomí obsahuje hodnotící prvek;
- (5) historické vědomí je samo historicky proměnlivé a podmíněné historickým a společenským dobovým kontextem

Historické vědomí a kolektivní paměť

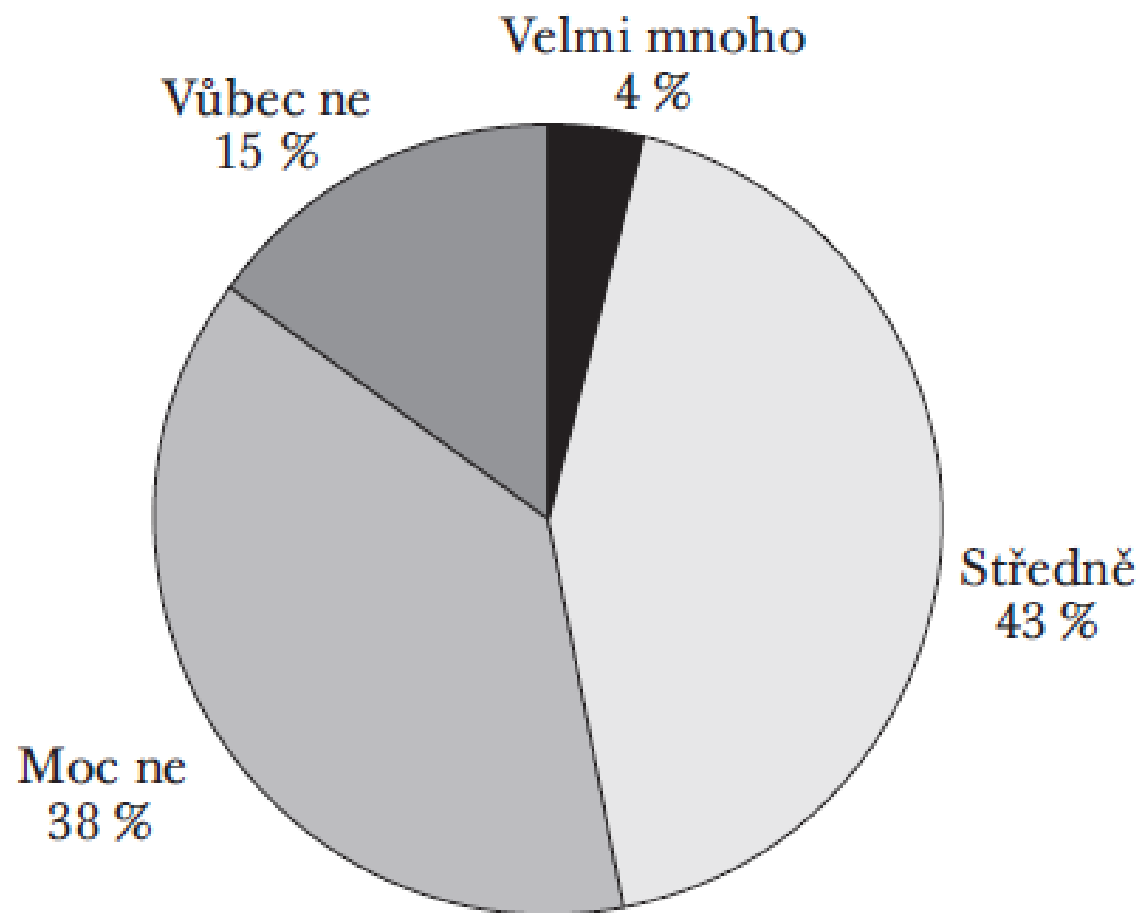
Anketa mezi Čechy: Pro mladé je srpen '68 pravěk. „To bylo něco s komunisty?“

<http://www.blesk.cz/cl/ane/zpravy-udalosti/560105/anketa-mezi-cechy-pro-mlade-je-srpen-68-pravek-to-bylo-neco-s-komunisty.html>

Zájem občanů ČR o historii

Graf 1. „Řekl(a) byste, že Vy sám/sama se o historii zajímáte?“

Pramen: Historické vědomí 10/2010, 1459 respondentů ve věku od 15 let, ot. 1.

(Šubrt, Vinopal a kol. 2013)

Historické vědomí budoucích sociologů

16. Představte si, že posloucháte rozhovor tří osob: Míly, Slávy a Vlasty.

- Míla říká: Dějiny jsou podstatnou součástí kulturního dědictví, které máme po našich předcích, a proto je potřeba jejich znalost udržovat a předávat dalším generacím.
- Sláva říká: Znalost dějin je důležité pěstovat především proto, že když ji máme, můžeme ji využít k tomu, abychom dobře rozhodovali, volili správná řešení a vyhnuli se chybám.
- Vlasta říká: Znalost dějin důležitá není, protože nejdůležitější je pro nás přítomnost a budoucnost, ne minulost.

Který z těchto tří názorů je nejbližší Vašemu stanovisku?

Míla	1
Sláva	2
Vlasta	3
Jiná odpověď – vypište:	
.....	4
neví	9

Historické vědomí budoucích sociologů

35. Jakou má podle Vás průběh lidských dějin podobu? Je to převážně:

Přímý pohyb jedním směrem	1
Pohyb v kruhu nebo spirále, v němž se události opakují	2
Pohyb ve vlnách střídajících pohyb nahoru a dolů	3
Jiná odpověď, uveďte:	8
Neví, nedokáže posoudit	9

36. Jak by se dal podle Vás průběh lidských dějin celkově charakterizovat? Je to převážně:

Vzestupný pohyb, pokrok	1
Sestupný pohyb, úpadek	2
Pohyb, který celkově není ani vzestupný, ani sestupný	3
Jiná odpověď, uveďte:	8
Neví, nedokáže posoudit	9

Jaký význam má znalost dějin?

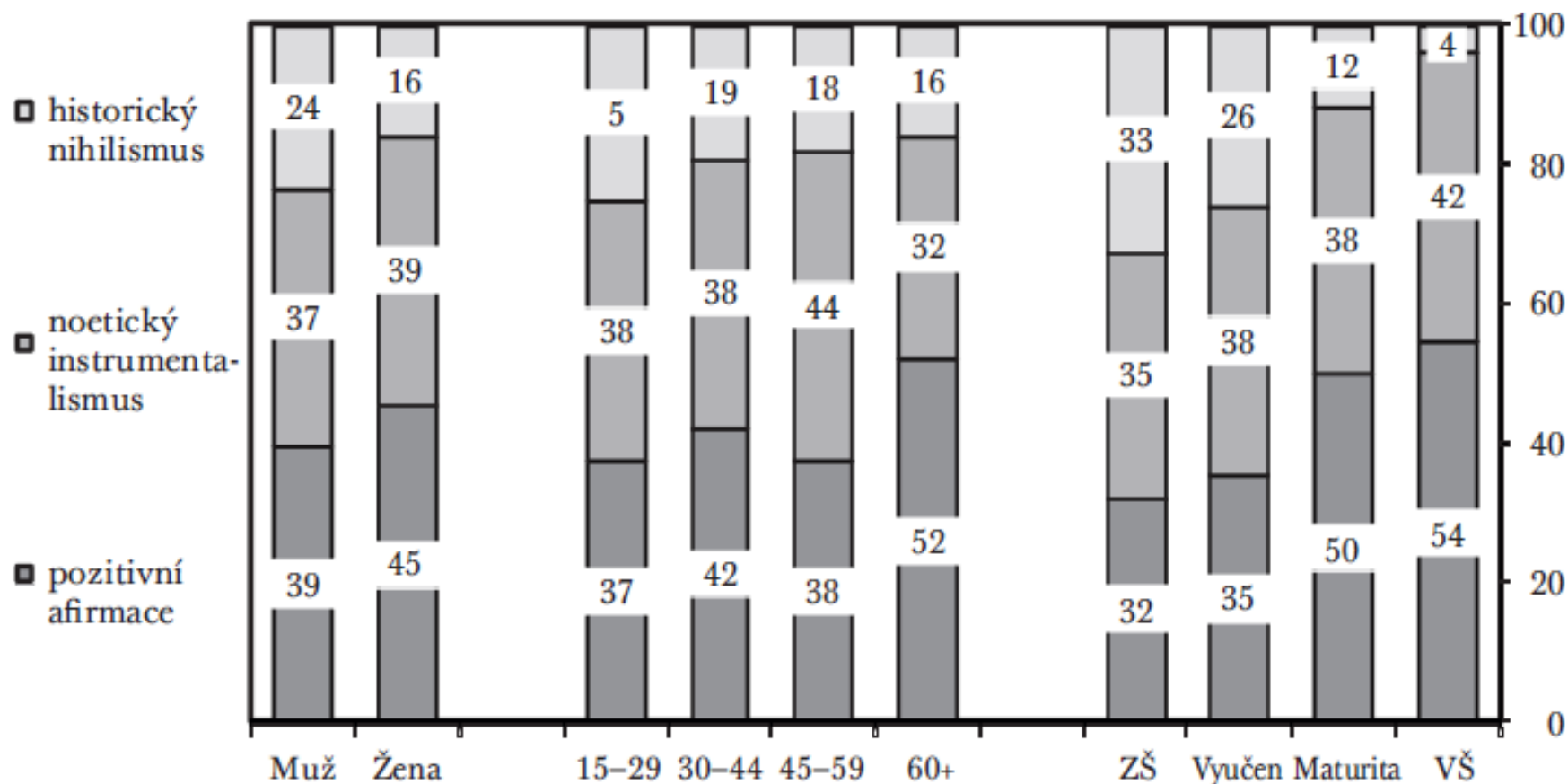
Tabulka 2. Vztah zájmu o historii a vnímaného významu znalosti historie (řádková procenta)

Zajímáte se o historii	Dějiny jsou podstatnou součástí kulturního dědictví, které máme po našich předcích, a proto je potřeba jejich znalost udržovat a předávat dalším generacím.	Význam znalostí historie	
		Znalost dějin je důležité pěstovat především proto, že když ji máme, můžeme ji využít k tomu, abychom dobře rozhodovali, volili správná řešení a vyhnuli se chybám.	Znalost dějin důležitá není, protože nejdůležitější je pro nás přítomnost a budoucnost, ne minulost.
Velmi mnoho	69 %	30 %	1 %
Středně	55 %	39 %	6 %
Moc ne	32 %	44 %	24 %
Vůbec ne	24 %	22 %	54 %

Pramen: Historické vědomí 10/2010, 1459 respondentů ve věku od 15 let, ot. 1, 16.

Jaký význam má znalost dějin?

Graf 15. Typ historického vědomí podle pohlaví, věku a vzdělání

Pramen: Historické vědomí 10/2010, 1459 respondentů ve věku od 15 let, ot. 16, POH, VEK, VZD.

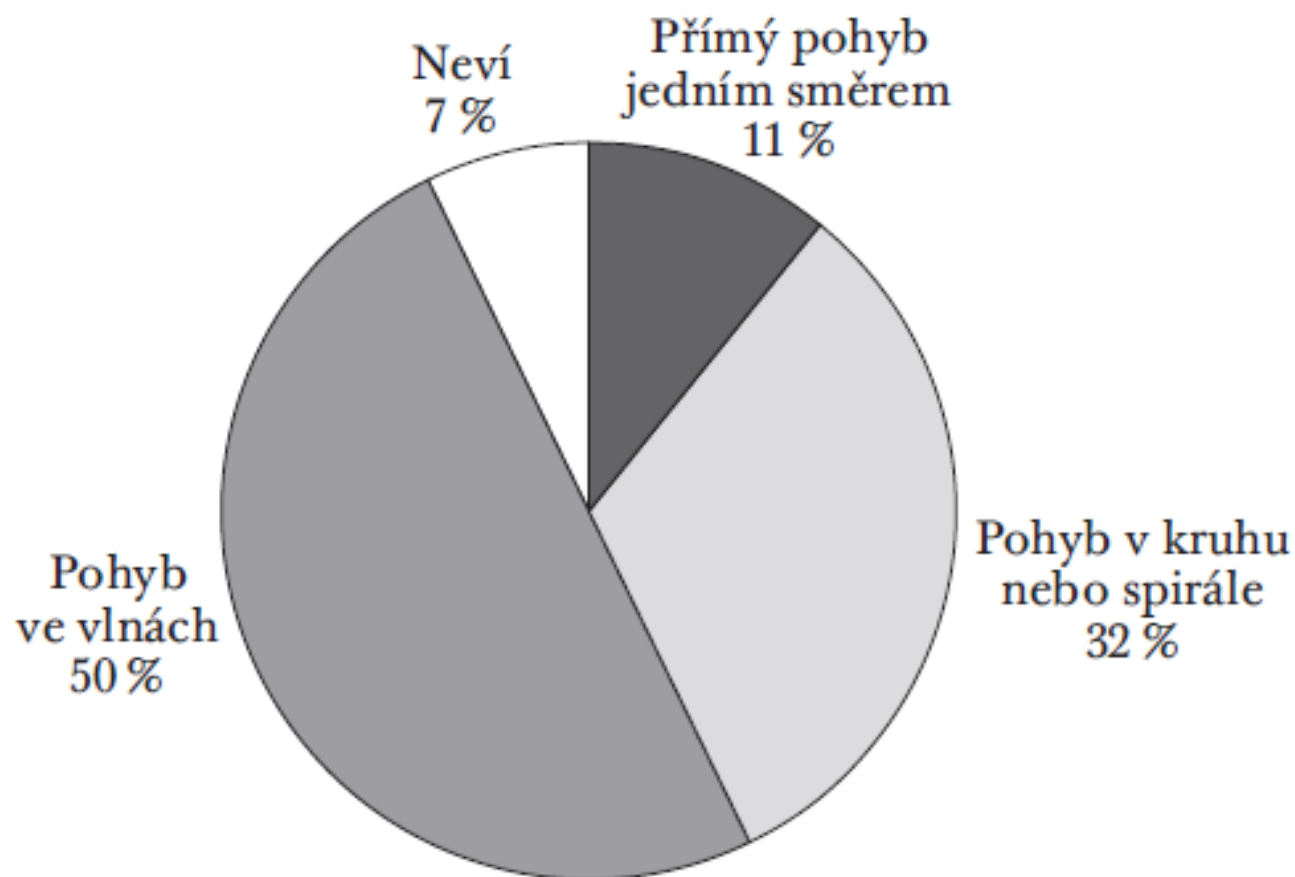
Kam dějiny směřují?

- problém *historicismu* (smysluplnost a předvídatelnost dějin – Popper)
- historismus/evolucionismus × funkcionalismus
- teorie sociální změny:
 - **cyklické** – sociální změna sleduje vývoj v kruhu
 - **diskontinuální** – základem je revoluční „vývojový skok“ či zlom
 - **lineární** – proces sociální změny je chápán jako evoluční, založený na pokroku
- **progres / regres / stagnace / agnosticismus**

Kam dějiny směřují?

Graf 18. „Jakou má podle vás průběh lidských dějin podobu? Je to převážně: přímý pohyb jedním směrem, pohyb v kruhu nebo spirále, v němž se události opakují, pohyb ve vlnách střídajících pohyb nahoru a dolů.“

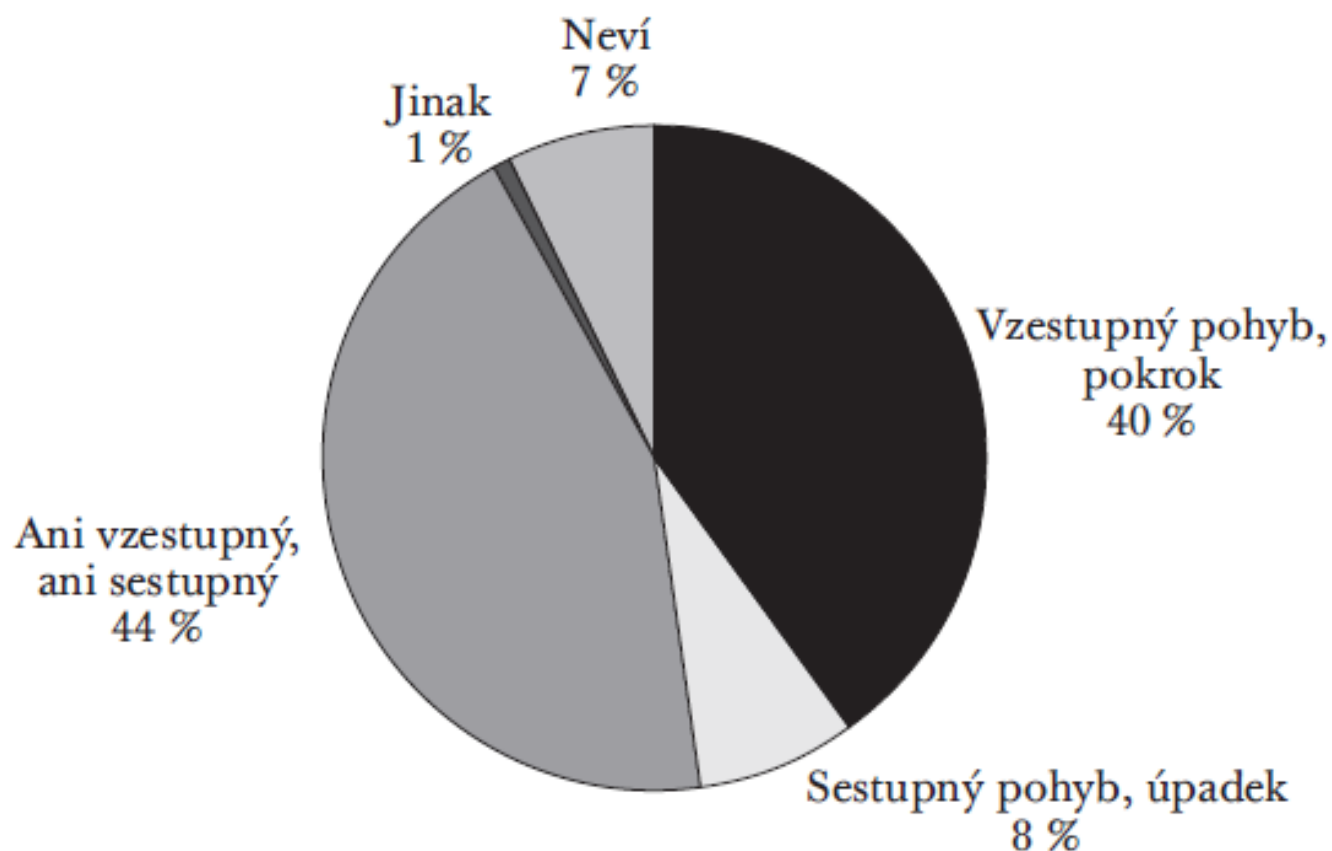

Pramen: Historické vědomí 10/2010, 1459 respondentů ve věku od 15 let, ot. 35.

(Šubrt, Vinopal a kol. 2013)

Kam dějiny směřují?

Graf 19. „Jak by se dal podle vás průběh lidských dějin celkově charakterizovat? Je to převážně: vzestupný pohyb, pokrok, sestupný pohyb, úpadek, pohyb, který celkově není ani vzestupný, ani sestupný.“

Pramen: Historické vědomí 10/2010, 1459 respondentů ve věku od 15 let, ot. 36.

(Šubrt, Vinopal a kol. 2013)

Hodnocení českých dějin

1946

Tabulka 8. Které období českých dějin pokládáte za největší? (údaje v %)

	prosinec 1946
Husitské války	19
Doba Karla IV.	17
Tehdejší doba (tzn. 1945–46)	16
Doba sv. Václava	8
První Československá republika	8
Doba Jiřího z Poděbrad	7
Národní obrození	3
Barokní doba	0
Nevím	22

Pramen: Vztah... 1968: 8, 49; Cantril 1951: 155.

(Šubrt, Vinopal a kol. 2013)

Hodnocení českých dějin

1968

Tabulka 9. „Když se zamyslíte nad dějinami českého národa, které období považujete za nejslavnější, za dobu vzestupu, rozvoje?“ (údaje v %)

	říjen 1968
První Československá republika	39
Husitská doba	36
Doba Karla IV.	31
Období po lednu 1968	21
Národní obrození	15
1945–1948	9
Doba Jiřího z Poděbrad	5
Doba Přemysla Otakara II.	5
Velká Morava	3
Doba po únoru 1948	3
Doba sv. Václava	1
Jiné odpovědi	7

Pramen: Vztah... 1968: 7.

(Šubrt, Vinopal a kol. 2013)

Hodnocení českých dějin

1989

Tabulka 11. „Kterou událost v dějinách národů a národností Československa považujete za nejvýznamnější?“ (září 1989, údaje v % za jednotlivé země)

	Česká republika	Slovenská republika
Vznik Československa 1918	34	22
Osvobození republiky 1945	18	8
Události do roku 1918	8	4
Únor 1948 (nastolení komunistické moci)	7	7
Konec druhé světové války	7	3
Události roku 1968	3	4
Slovenské národní povstání (1944)	2	22
Znárodnění	1	1
Federalizace Československa 1969	1	7
Jiná odpověď	5	7
Žádná událost	1	1
Neví	14	13

Pramen: Výzkum IVVM 9/1989.

Poznámka: Vlivem zaokrouhlování nemusí součet odpovědí dávat 100 %.

(Šubrt, Vinopal a kol. 2013)

Hodnocení českých dějin

1992

Tabulka 12. „Když se zamyslíte nad dějinami českého národa, které období považujete za nejslavnější, za dobu vzestupu, rozvoje?“
(údaje v % za jednotlivé země)

Česká republika (N = 537)		Slovenská republika (N = 503)	
Vláda Karla IV.	29	Období od 1948–1989	21
První Československá republika	23	Slovenský stát	11
Husitská doba	9	Národní obrození	8
Období od listopadu 1989	4	Slovenské národní povstání (1944)	8
Období let 1948–1989	3	Současné období	7
Období let 1945–1947	2	Období let 1945–1947	7
Národní obrození	2	Velká Morava	6
Vláda Přemyslovců	2	První Československá republika	5
Velká Morava	1	Jiné odpovědi	1
Jiné odpovědi	4	Národ nemá dějiny	4
Národ nemá dějiny	1	Neví	22
Neví	19		

Pramen: Pohled 1992.

Poznámka: Vlivem zaokrouhlování nemusí součet odpovědí dávat 100 %.

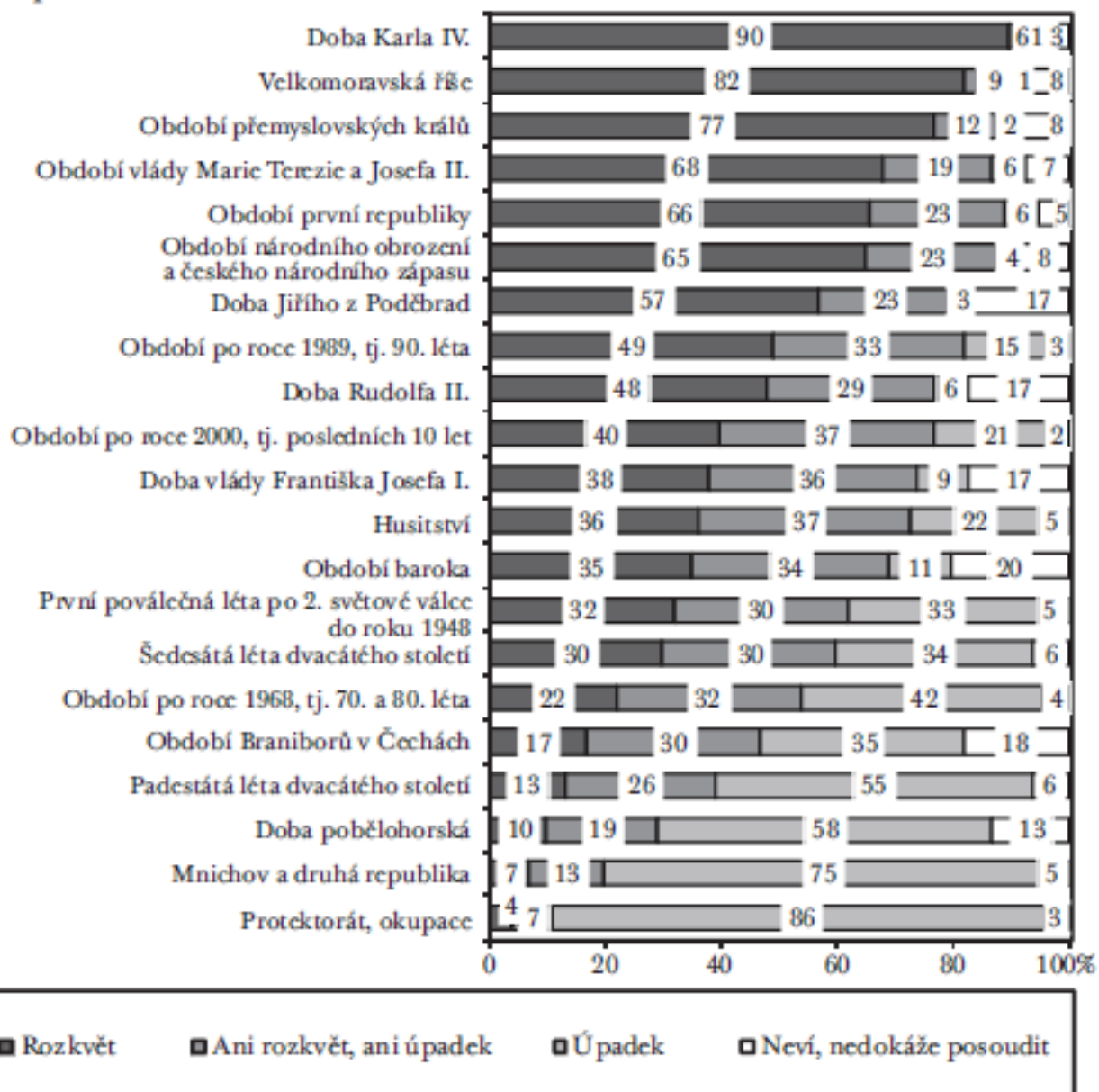
(Šubrt, Vinopal a kol. 2013)

Hodnocení českých dějin

Tabulka 13. Dominanty české národní paměti v různých obdobích novodobé historie

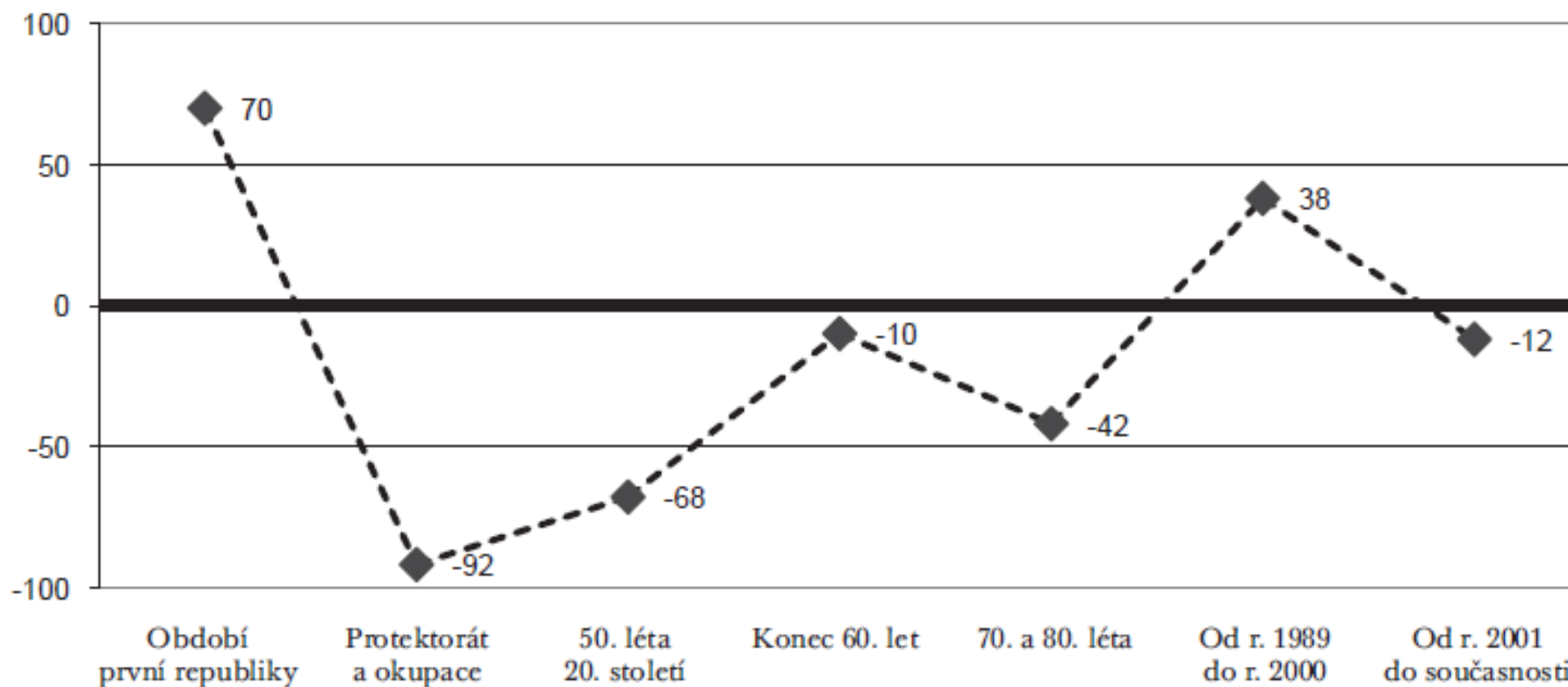
Období průzkumu	Období považované za nejvýznamnější	Období považované za 2. nejvýznamnější
První poválečná léta	Husitství	Doba Karla IV.
Konec 60. let	První Československá republika	Husitství
Po listopadu 1989	Doba Karla IV.	První Československá republika

Graf 32. „Přečtu vám nyní několik historických období a vy mi, prosím, u každého řekněte, zda ho považujete za období rozkvětu v českých dějinách, nebo naopak za období úpadku.“

Hodnocení českých dějin

Graf 44. Hodnocení jednotlivých období novodobých českých dějin veřejností (hodnoty udávají rozdíl procentních bodů mezi podíly těch respondentů, kteří období považují za rozkvět, a těch, kteří je považují za úpadek, při vyloučení odpovědí „nevím“)

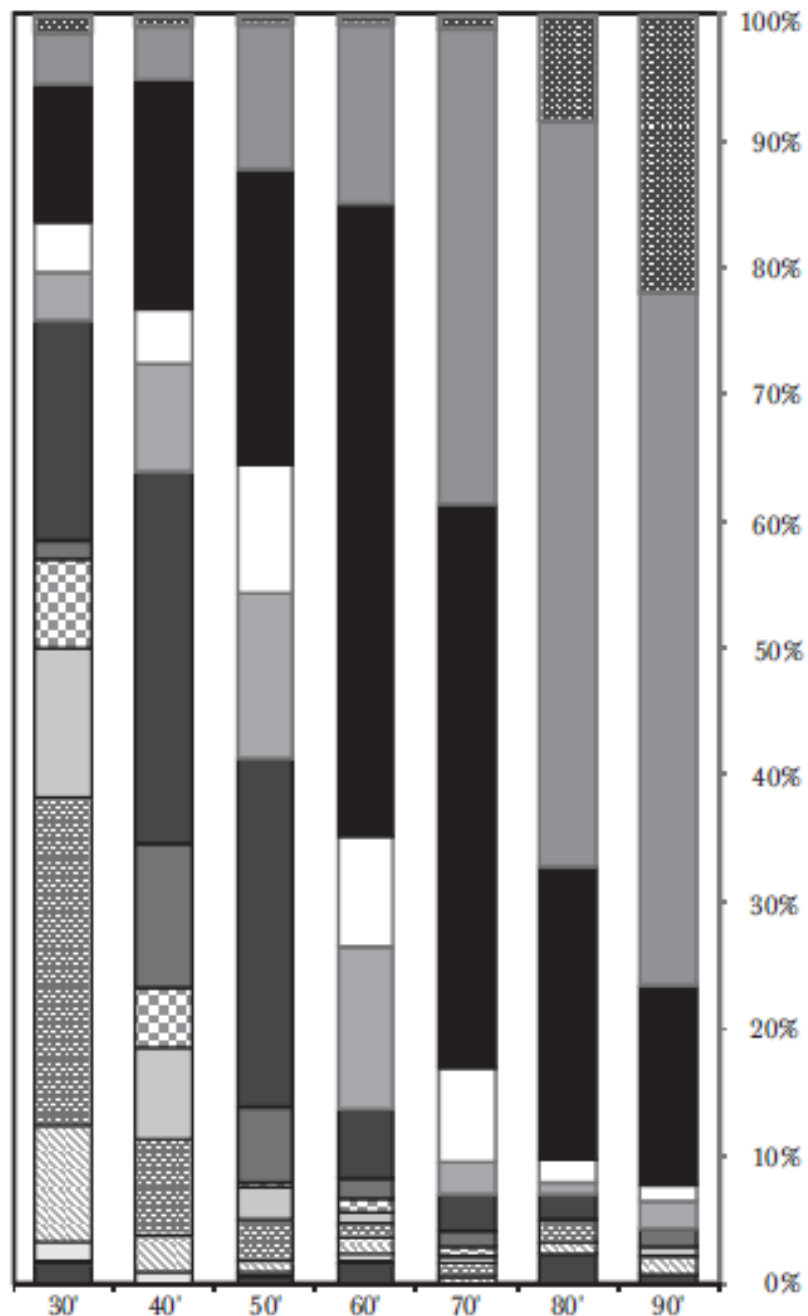

Pramen: Výzkum Aktér 12/2009, 1071 respondentů, ot. 8.

(Šubrt, Vinopal a kol. 2013)

Graf 63. „Jaká událost nejvíce ovlivnila život lidí vaší generace?“ (V členění podle desetiletí, v nichž se lidé narodili)

- Něco jiného
- Období počátků demokracie po roce 1989
- Sametová revoluce v listopadu 1989
- Uvolnění poměrů na konci 80. let v období tzv. přestavby
- Normalizace v 70. a 80. letech
- Okupace v roce 1968
- Společenské uvolnění v 60. letech
- Politické procesy v 50. letech
- Únor 1948 a počátky budování komunismu
- Osvobození v roce 1945
- Nacistická okupace
- Mnichovská dohoda
- První republika

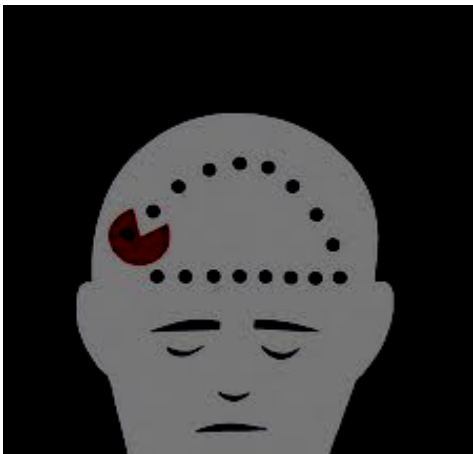
Politika paměti, vzpomínání a zapomínání

„Minulost neexistuje 'sama o sobě', nýbrž jen pokud se připomíná. A připomíná se potud, pokud je jí třeba.“

J. Assmann:
*Egypt ve světle
teorie kultury*

*„Kdo řídí minulost, řídí i budoucnost.
Kdo řídí přítomnost, řídí minulost.“*

G. Orwell: *1984*

Hranice metafory „paměti“ – individuální × kolektivní zapomínání

Dialektický souběh dvou protichůdných procesů:
„hyper-memory“ („hypermnesia“) × „post-mnemonics“
(Connerton, 2009)

Politika paměti, vzpomínání a zapomínání

<https://www.eskatelevize.cz/ivysilani/11535962595-druha-republika/41723510022>

Restituce v Rudém právu („rok nula“)

Tématem je porevoluční diskurz nápravy majetkových křivd, restituce jako součást reformních a transformačních procesů

Koncepty „kolektivní/sociální paměti“, „politiky paměti“, „přechodové spravedlnosti“; metoda kritické diskurzivní analýzy (CDA)

Nespravedlnost není zpochybňována (je historický fakt), ale zodpovědnost je kladena na „režim“ jako „systém“

Restituce v Rudém právu („rok nula“)

Restituce nejsou prezentovány jako spravedlnost, ale spíše jako praktiky přinášející nové formy nespravedlnosti

Diskurz o restitucích se připojuje k diskurzu o ekonomických reformách – reforma trhu je prezentována jako „férovější“ a obecnější scénář opětovné privatizace majetku

Reformy ekonomického systému jsou nahlíženy jako univerzální, restituce jako partikulární řešení

Srpen 1968 – analýza rámců

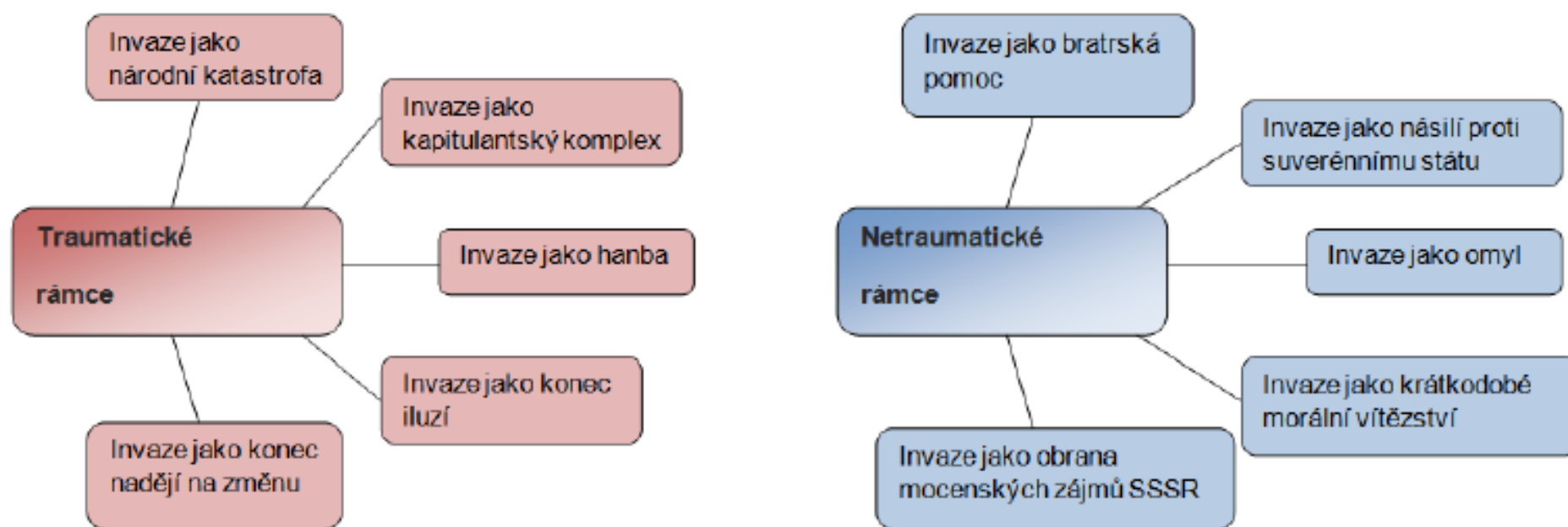
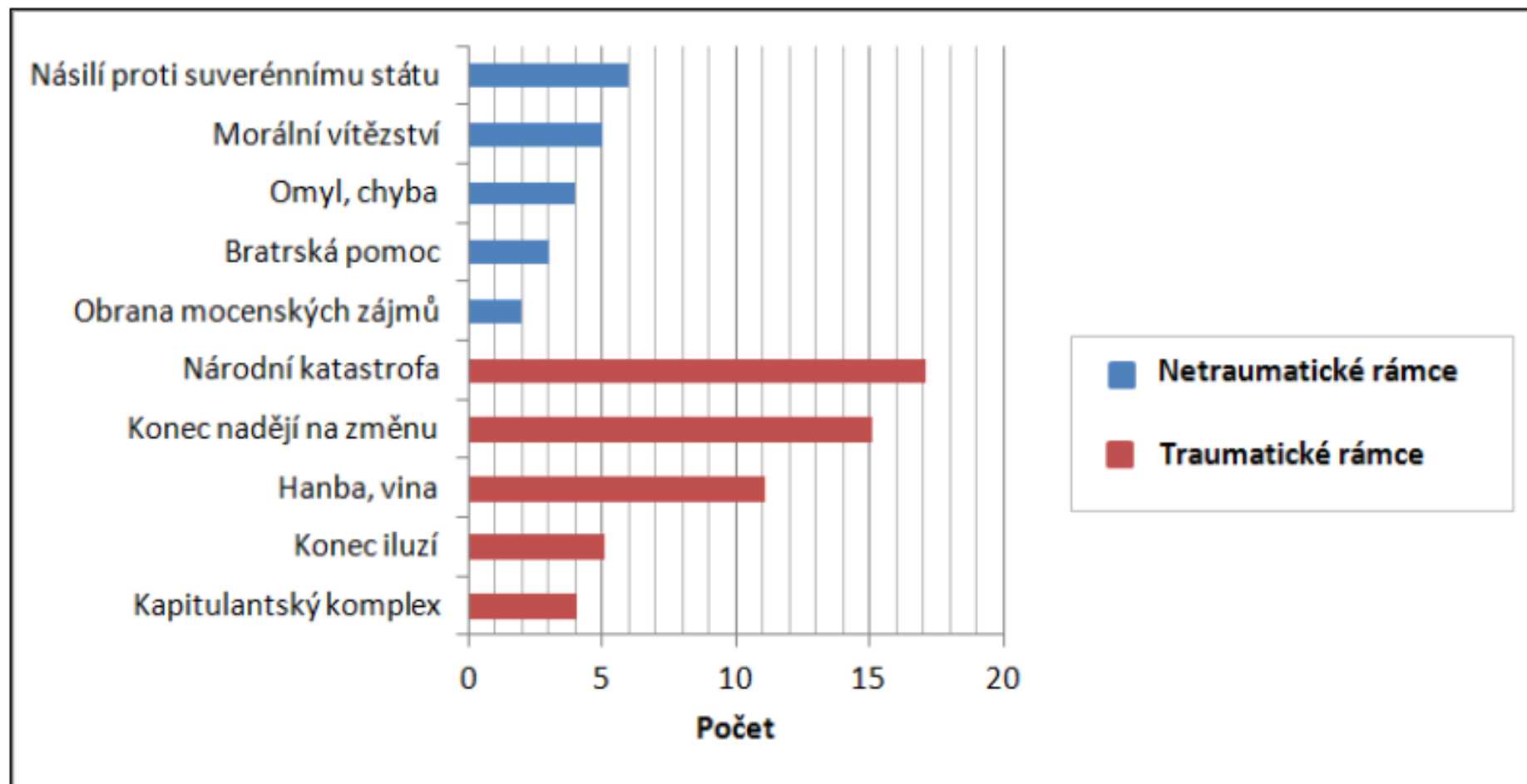

Diagram 1: Specifické rámce ve vysílání ČT a rysy traumatu

Srpen 1968 – analýza rámců

Graf 1: Četnost výskytu specifických rámců. Pozn.: Absolutní četnost. Pokud je stejná promluva jednoho aktéra opakována ve více pořadech v jednom roce, je rámec započítán pouze jednou.